

Szanyi Miklós

**A KÜLFÖLDI TULAJDONÚ CÉGEK MAGYARORSZÁGON:
ÚJ FEJLŐDÉSI MODELL KÖZPONTI SZEREPLŐI?**

Ennek a vitaindító írásnak az a célja, hogy felelevenítse a külföldi beruházásokkal kapcsolatos eddigi ismereteinket. A tényeket, összefüggéseket, elképzeléseket a téma fő gondolati vázát követve rendszereztük. Elképzelésünk szerint a külföldi tulajdonú cégeknek különleges, fejlődési modellt alkotó, befolyásoló szerepük lehet a rendszerváltás utáni magyar gazdasági fejlődésben. Központi szerepüket több oldalról vizsgálhatjuk: összehasonlításban magyar tulajdonú vállalatokkal; beilleszkedésüket a magyar gazdaság szövetébe; viszonyukat gazdaságpolitikai lépésekhez; hatásukat a foglalkoztatásra, bérekre, jövedelemteremtésre, makrogazdasági stabilitásra. Külön figyelmet érdemel szétterülő modernizációs hatásuk, helyi üzleti kapcsolataik hálózata, és az is, hogy milyen gazdaságpolitikai eszközökkel lehet fenntartani hazánk tőkevonzó képességét, támogatni a külföldi cégekből kiinduló kedvező hatások kibontakozását. Ez a rövid tanulmány néhány ismert, a kérdéskörre vonatkozó tény és kutatási eredményt mutat be, és kérdéseket tesz fel, hipotéziseket állít fel, de nem törekszik részletes elemzésre.

1. Külföldi és hazai tulajdonú cégek összehasonlításban

A külföldi működőtőke-beruházások statisztikai adatai kisebb-nagyobb hullámzásokkal évi 1,5-2,5 milliárd dollár beáramlást mutatnak a privatizációs folyamat lényegi befejeződése után. A Magyarországról külföldre irányuló működőtőke-beruházások hullámzások mellett növekednek. A működőtőke-áramlás nettó mérlege ezért ma már jóval kisebb pozitívumot ér el, mint az 1990-es évek folyamán. Tartósan jelentkezik a beruházásokhoz kapcsolódó jövedelemtranszfer is, ami a fizetési mérlegben passzívumként jelent meg a 90-es évek végétől. Nincsenek megbízható becslések arra nézve, hogy a Magyarországon megtermelt jövedelem mekkora hányadát ruházták be újra, és mekkora része kerül ki az országból. A tisztánlátást nehezíti az is, hogy a már évtizedekre visszanyúló transznacionális vállalati gyakorlat szerint a cégen belüli pénzügyi és egyéb tranzakciók keverednek a vizsgálni kívánt tőkeáramokkal. Az mindenesetre megállapítható, hogy a profitok újra beruházása nagymértékű, és a külföldi működőtőke-beruházások állománya lényegesen magasabb, mint amit az éves beáramlási adatok összegeként kapunk.

1.1. A külföldi beruházások hatására a magyar gazdaság tulajdonosi szerkezete gyökeresen átalakult. Az ipar legtöbb szektorában és számos szolgáltató ágazatban a kibocsátás zömét adó nagyvállalatok csaknem kivétel nélkül külföldi tulajdonba kerültek. Ezért nehéz a magyar és a külföldi tulajdonú cégek teljesítményeinek összehasonlítása: általá-

ban nem azonos kategóriájú cégekről van szó, ráadásul sokszor nem azonos piacokon működnek. Az eltérő feltételek és működési sajátosságok nagymértékben determinálják az elérhető gazdasági teljesítményt is. Egymással versenytársi kapcsolatban lévő, hasonló tevékenységű és méretű cégeket lényegében csak esettanulmányi szinten lehet elemezni.

1.2. A külföldi tulajdonú cégek működését, jobb híján, a volt állami tulajdonú vállalatok teljesítményeivel lehet összehasonlítani. Ennek tartalma lényegében a rendszerváltás gazdasági hozadéka. Az ilyen összehasonlítások többnyire meggyőzően mutatták be azt a folyamatot, amelyben a privatizációban átvett cégek szerkezetét, szervezetét, működését a külföldi vevők átalakították. A végeredmény többnyire az eredetitől teljesen eltérő sajátosságokkal rendelkező cég lett, amelynek gyakran még a releváns piacai, sőt tevékenységi köre is megváltozott (leginkább a gépiparban).

1.3. Az efféle összehasonlítások sem nyújtanak sok támpontot az egymás mellett működő magyar és külföldi cégek összehasonlításához. Az itt megragadott változások egy része általános, privatizációs hatás, amit magyar magántulajdonosok közreműködésével is el lehetett érni. Másrészt a teljesen átalakított vállalatok új működési feltételei gyökeresen eltértek a korábbi állami vállalat feltételeitől, nehezítve, sőt sokszor kizárva az összehasonlítás lehetőségét. Az egyedül relevánsnak tekinthető közvetlen összehasonlítás a néhány fennmaradt állami vállalat és azok privatizált versenytársai között kínálkozna, de az ilyen lehetőségek száma csekély. Vagyis, a magyar és a külföldi tulajdonú vállalatok teljesítményeiben meglévő eltérések korrekt megfigyelése a vállalatok és ágazatok szűk körére korlátozódik. Néhány elfogadottnak tekinthető eltérést azonban az elvégzett nagyszámú empirikus felmérés és esettanulmány alapján megjelölhetünk:

- (1) Eltérőek a cégek finansziális adottságai, a külföldiek tőkeerősebbek.
- (2) A fentiekből is adódóan a külföldiek beruházási tevékenysége sokkal jelentősebb.
- (3) Ennek következtében a külföldi cégek műszaki felszereltsége, színvonala magasabb (noha a különbség csak generációs jellegű és többnyire nem technológiai).
- (4) Ehhez társul a nagyobb cégek esetében az anyavállalat által már felhalmozott gyártási, üzleti szakismeret, kapcsolatrendszer és a márkanévek.
- (5) A fogyasztási cikkek, szolgáltatások piacain a magyar cégek tőkehiánya a külföldiekénél nagyságrenddel alacsonyabb marketing-költségvetést engedélyez, ami nagy versenyhátrány.
- (6) Más feldolgozóipari ágazatokban a magyar cégek gyakran kiszorulnak a végtermékek piacairól, és a globális piaci szereplők alkatrész-beszállítójaként tudnak működni.
- (7) A jövedelmezőséget, profitot, hatékonyságot illetően a külföldi cégek fölénye jellemző, de a termelékenység szakadék a legújabb kutatások szerint már nem szélesedik a magyar cégekkel szemben. Az összehasonlítás korlátairól már szövegtünk.

(8) A jelentősen eltérő működési kör és feltételek miatt a külföldi és a hazai cégek közötti együttműködés lehetőségei korlátozottak, de léteznek ilyen kapcsolatok.

2. A kapitalista fejlődés mai sajátosságai Magyarországon

A magyar gazdaság működése két fő irányban változott az elmúlt tizenkét év során. A legfontosabb változás a rendszerváltás közvetlen eredője, a piacgazdasági berendezkedés volt. Ez a folyamat más átalakuló országokhoz viszonyítva Magyarországon különösen sikeres volt: rövid idő alatt zajlott le, és kezelhető nehézségekkel járt. A másik fő irány a globalizáció, a magyar gazdaság és társadalom fokozódó bekapcsolódása a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe. A külföldi tulajdonú cégek tömeges megjelenése Magyarországon felerősítette a globalizáció jelenségeit. Hogy a két fő folyamat hatására milyen jellegű piacgazdaság alakul ki Magyarországon, az több tényező hatására dől el. Lényegesek a kulturális, gazdasági és társadalmi hagyományok egészen az iparosodás és a polgáriásodás monarchiabeli folyamataiig visszamenően. Nem jelentéktelen a rendszerváltást megelőző magángazdaság szerepe. Ezeket az előzményeket jól tetten lehet érni az átalakulást követő fejlemények kelet-európai szintű összehasonlításakor. Tisztán megkülönböztethető eltérések mutatkoznak a három fő térségbeli tőkés fejlődési modell mai utódállamaiban.

2.1. Magyarországon a közép-európai fejlődési modell egyik legfontosabb módosulása a rendszerváltás után az állam korábban hagyományosan erős gazdasági szerepének radikális visszafejlesztése volt. A korábban (sokszor 1945 előtt is!) állami kézben lévő iparvállalatok eltűntek vagy magánosították őket. Helyükre a korábbiakat messze meghaladó mértékben külföldi tulajdonú cégek kerültek. A fejlődési modell módosulása tehát elsősorban az állam közvetlen gazdasági szerepének helyettesítése, átadása globális vállalatok számára. Az állam háttérbe vonulása, első ránézésre, a tőlünk nyugatabbra kialakult fejlődési formákhoz való közeledést jelentheti. Kevesebb közvetlen gazdasági kapcsolódás tisztább, átláthatóbb kormányzati működést eredményezhet. Ezt az állítást viszont jelentősen gyengítik a közelmúlt nagy port felverő vállalati botrányai vagy a vezető politikusok megvesztegetési ügyei. Látható, hogy más módon, más szinteken az állami korrupció a nyugati fejlődési modellekben is jelen van.

2.2. Az állam és a globális vállalatok közötti átváltásnak jelentős hatása volt a korábbi korporatív érdekegyeztetési formákra is: korlátozta azok működési körét és hatását. Ennek egyik első, nagy hatású következménye volt, hogy erőteljes csökkenés következett be a foglalkoztatásban, amelyet az új munkahelyek teremtése nem tudott teljes körben kompenzálni, ugyanakkor az új felállásban, új működési feltételek között, leginkább a külföldi tulajdonú cégeknél, az alkalmazott munkaerő termelékenységére ugrásszerűen megnőtt. Egyes tanulmányok szerint bizonyos mutatók tekintetében néhol meghaladta az EU átlagát is, sőt helyenként elérte a legfejlettebb országok színvonalát. A termelékenység, a jövedelemteremtő képesség javulása mögött főként a korábbi évek alacsony kihasználási színvonala és az alkalmazott technika újabb generációinak térnyerése figyelhető meg. Mindkét szempontból javult a magyar vállalkozások helyzete is, amit

bizonyít, hogy a termelékenységi szintekben meglévő különbségek már nem nőnek tovább. Ugyanakkor, a magyar ipari termelés versenyképességét hosszú időn keresztül az biztosította, hogy a termelékenység növekedésével a jövedelmek emelkedése nem tartott lépést. Az egységnyi kibocsátásra jutó bérköltségek csökkentek.

2.2.1. A bérek alakulásával kapcsolatban meg kell említeni a gazdaságpolitika szerepét. Ezzel a példával lehet azt is illusztrálni, hogy a kialakult duális gazdaságban az egyes szektorok milyen eltérő módon reagálnak egyes gazdaságpolitikai lépésekre. Az Orbán-kormány igyekezett a termelékenység növekedése által megnőtt jövedelemteremtő képességet kiaknázva növelni a jövedelmeket. Emelte a közalkalmazottak bérét és a kötelező minimálbért. Az intézkedések közvetlenül azoknak a szektoroknak a bérkiáramlását növelte, amelyekben a termelékenység növekedése az átlagos alatt maradt. Ahol a növekedés a legnagyobb volt, ott közvetve és csak gyengén hatottak ezek az intézkedések. Összességében a bérintézkedések jövedelemelosztást változtató hatása elszakadt a termelékenység alakulásától, és inkább szintrehozó, kiegyenlítő célzatú volt.

2.2.2. Versenyképességi hatásait tekintve az intézkedések a leghatékonyabb, legtermelékenyebb, alacsony élőmunka-hányadú cégeket alig érintették. Ezek versenyképessége alig változott. Ellenben a gyengébb versenyképességű, nagyobb bérköltséggel dolgozó cégek helyzetét jelentősen rontották. A minimálbér emelése miatt közvetlenül is, de a közalkalmazotti bérek emelése nyomán kialakuló intenzívebb bérverseny miatt még közvetve is. Ez utóbbi folyamat az ez év őszén végrehajtott újabb közalkalmazotti bérrendezés után még tovább erősödhet. A közalkalmazotti béremelés természetesen kívánatos, hiszen ennek a szférának a működési színvonalát, egyebek mellett, ilyen eszközökkel is lehet emelni. Ugyanakkor a béremeléssel nem lehet kiváltani egy sor régen halasztott beruházást, illetve a közintézmények gazdálkodásával összefüggő anomáliák felszámolását. A vállalkozások számára a kialakuló bérverseny komoly alkalmazkodási kényszert jelent, amelynek nem biztos, hogy meg tudnak felelni, vagy reakciójuk ismét a regisztrált tevékenység csökkentése és a szürke gazdaság felduzzasztása lehet.

2.3. A külföldi cégek térnyerésével kapcsolatban rendszeresen felmerülő kérdés a külföldi vállalatok gyökértelensége. Ez a kérdés több oldalról vizsgálható. Az egyik a fejlesztési, modernizációs hatások kérdése. Milyen mértékig képesek a globális termelési rendszerekben működő magyarországi leányvállalatok integrálódni a magyar gazdaságba? Tény, hogy a legnagyobb termelési értéket produkáló cégek üzleti szintű kapcsolatai minimálisak a magyar partnerekkel, viszont sok esetben hagyományos beszállítóik is követik őket Magyarországra. Így az együttes hálózatuk által létrehozott érték, az elvégzett munkáért kifizetett bér, az elért exporttöbblet és nem utolsósorban az egyes kedvezmények ellenére fennmaradó különböző adóbevételek továbbra is nagy jelentőségű elemei a magyar gazdaságnak, költségvetésnek.

2.3.1. A kérdés az, hogy mi történik, ha ezek a „gyökértelen” vállalkozások elhagyják az országot. A „gyökértelenségre” hivatkozva a legkönnyebben azt lehetne felelni, hogy semmi. Ha nem kapcsolódnak másokhoz, akkor nem rántanak magukkal kapcsolódó

cégeket, nem marad űr utánuk. Az előbb felsorolt hozzájárulásaik azért mindenesetre hiányoznának. Kérdéses továbbá, hogy kialakulna-e valami a helyükön, és ha igen milyen gyorsan? Képesek lennének-e magyar vállalkozások a helyükre lépni? A válasz egyértelmű nem. Talán sikerülne a foglalkoztatás területén valamilyen pótmegoldást találni, de a legnagyobb multinacionális cégekhez hasonló méretű, pozíciójú magyar vállalkozások nincsenek. Következésképpen, csak a globális munkamegosztás perifériájának üzleti, hatékonysági, jövedelmi viszonyai között tudnának működni. Jövedelemteremtő erejük, hatékonyságuk, piaci lehetőségeik messze elmaradnának a nagy nemzetközi vállalatokétól. Egy ilyen csere a gazdaság egésze szempontjából is hátrányos lenne.

2.3.2. Felvetődik másrészt, hogy vajon az említett „gyökértelen” cégek meddig kívánnak Magyarországon tevékenykedni? Ha nekünk fájdalmas is lenne kivonulásuk, az ő globális érdekeltségi körükben egy-egy telephely-változtatás éppen hogy nagyon is előnyös lehet. Nem ezért jöttek-e Magyarországra is? A közelmúlt tevékenység-leépítései, kitelepülései ezt a félelmet nagymértékben alátámasztják. Optimista vélemények szerint a kitelepülések és a továbbra is fennmaradt beáramlás egy dinamikus szerkezetváltozás két oldala. Hatására a külföldi tulajdonú tőkeállomány korszerűsödik, illetve igényesebb, nagyobb jövedelemteremtő képességgel bíró tevékenységek irányába tolódik el. Ha ez igaz, akkor további kérdések merülnek fel: Fel van-e készülve a magyar gazdaság és társadalom erre a folyamatra? Képes-e arra, hogy ezt a kétség kívül kedvező folyamatot támogassa?

2.4. Itt kapcsolódhatunk vissza a tőkés fejlődés gondolatmenetéhez. A külföldi cégek által integrált fejlődési modell, ha létezik vagy létrejön ilyen, feszültségekkel terhes. A globalizált termelési rendszerek, üzleti hálózatok rendszerében az előrelépés kizárólag a költség-haszon elemzések kedvező eredménye esetén lehetséges. Ehhez a magyarországi termelési *inputok* korszerűsödése elengedhetetlen. A legsúlyosabb a helyzet a munkaerő újratermelése területén. A jelenlegi előrelépés, fejlődés azért lehetséges, mert a külföldi cégek a ténylegesen elérhető potenciált mindeddig csak részlegesen vették igénybe. Ez ideig a fejlődés tehát extenzív jellegű volt. A jövőbeli fejlődés, növekedés tartalékait a munkaerő oldaláról a közoktatás és a közegészségügy aggasztó helyzete fenyegeti. Az előbb említett bérintézkedések a helyzet gyökeres átalakításához nem elégségesek.

2.4.1. A folyamatot akadályozzák vagy féloldalassá teszik az infrastrukturális háttér hiányosságai. Globális rendszerek csak kifogástalanul működő infrastruktúrában tudnak létezni. Magyarországon a távközlés és adatátvitel, az informatika kivételével minden más területen olyan lemaradás tapasztalható, ami korlátozza a globális cégek tevékenységét, mind a tevékenységek komplexitása, bonyolultsága tekintetében, mind pedig földrajzi szempontból. További akadály, illetve jelentős költségtényező az egyébként külső vállalkozásoktól is beszerezhető szolgáltatások, tevékenységek kínálatának töredékessége. A magyar beszállítók még mindig nem kapcsolódnak tömegesen az ide tele-

pült külföldi cégekhez, illetve kapcsolatuk sokszor nem tartós. A magyar beszállítók fejlődése lényeges költségmegtakarításokat eredményezhet a külföldi cégeknek is.

2.5. Megfogalmazódik a kérdés, hogy a körvonalazódó globális modellnek feltétlenül érvényesülnie kellett-e, vagy helyette hatékonyan működhetne például egy nemzeti modell is? Az állam kivonulása után a nemzeti tőkét is helyzetbe lehetett volna hozni. A privatizációs utótanulmányok a kevés magyar kézen maradt nagyvállalat túlélését, viszonylag lassú, de megindult átalakítását, korszerűsítését írják le. De lényeges-e vajon, hogy például a feldolgozóipar valamilyen hányada nemzeti tulajdonban maradjon? Érvek léteznek pro és kontra. A külföldi tulajdonos előnyeit már leírtuk. Magyar tulajdon esetén sokak véleménye szerint a gazdaságpolitikának nagyobb ráhatása lehetne a cégekre. Úgy vélem, hogy a gazdaságpolitikának ez a „nagyobb hatásfoka” a verseny korlátozásával, a piac hatékonyságot javító szerepének háttérbe szorításával járna. Erre a folyamatra a különböző kormányok számos tranzakciója mutatott példát.

2.6. A külföldi tulajdonú cégek kritikájának sarokköve a Magyarországon megtermelt profit kivitele az országból, a folyamat, ami 1998 után jelentősen felerősödött. Semmilyen konkrét tapasztalat nem támasztja alá azt a feltételezést, hogy különféle nemzetiségű tőketulajdonosok eltérően reagálnának egy adott gazdasági helyzetben. A magyar tőketulajdonosok éppen úgy átutalhatják nyereségüket, sőt tőkéjük bármely elemét külföldre, mint a nem magyar tőketulajdonosok. A legrosszabb makrogazdasági helyzetben lévő átalakuló országok példái a hazai tőke nagyarányú meneküléséről tanúskodnak. A piaccgazdaság logikája az eltérő nemzetiségű tőketulajdonosokra hasonlóan hat. A logika egységes. Ha ettől a logikától kormányok eltértenek egyes gazdálkodókat, akkor feltehetőleg a piaci hatékonyság ellen dolgoznak, illetve vélhető a személyes összefonódás is. A megoldás nem a logikus döntésektől való elterelés, hanem olyan környezet biztosítása, amelyben a gazdálkodók döntései az országos érdekekkel összhangban vannak. Ennek a feltételrendszernek a kialakításához szükséges például az oktatás és az egészségügy, az infrastruktúra és a beszállítói potenciál már említett fejlesztése.

3. Tőkevonzás és az uniós csatlakozás

Magyarország ma már visszafordíthatatlanul elindult a globális gazdasághoz kapcsolódó fejlődési modell irányába. A mai helyzetből egy drasztikus modellváltás csak súlyos kockázatokkal valósulhatna meg. A modell stabilitását jelzi a nemzeti tőkét kiemelten támogató Orbán-kormány ambivalens viselkedése a külföldi beruházásokkal szemben. Míg politikai szinten a nemzeti vállalkozások támogatása kapta a fő hangsúlyt, addig a gyakorlatban továbbra is érvényesült a külföldi tőke vonzására hivatott eszközrendszer. Olyannyira, hogy a kormány többször büszkélkedett is azzal, hogy a tőkebeáramlás ismét emelkedő tendenciát mutatott. A külföldi tőke vonzása kérdésében tehát gyakorlatilag változatlanul fennáll az a politikai konszenzus, amely a rendszerváltás kezdete óta a piaccgazdaság fő intézményeinek kialakítása tekintetében végig megvolt Magyarországon. Tulajdonképpen ez a konszenzus az egyik legfontosabb megkülönböztető jegye a magyar rendszerváltás sikerének más átalakuló országokkal szemben.

3.1. A tőkevonzás hagyományos okai mára viszont módosultak. Úgy tűnik, végleg el-esik a költségvetési szempont, a privatizációs bevételek maximálásának igénye. Nagymértékben módosult a külső egyensúlyt biztosító funkció is. 1998 után a nettó tőkebeáramlás annyira összezsugorodott, hogy nem tudott többé kiegyensúlyozó szerepet betölteni a fizetési mérlegben. Ezt a szerepet a kereskedelmi mérlegben keresztül talán átveheti a külföldi tulajdonú feldolgozóipari cégek által produkált jelentős exporttöbblet. Ugyanakkor viszont a magyarországi külföldi és magyar tulajdonú tőke nemzetközi üzleti aktivitása a fizetési mérleg legkülönbözőbb tételeiben jelentős, tartósnak tűnő eltolódásokat eredményezett. A változások hatására a külföldi tőketulajdonosok tranzakciói és a fizetési mérleg alakulása közötti összefüggések bonyolultabbá váltak, nehezebben jelezhetők előre. Megnőtt függőségünk a nemzetközi tőkepiacoktól, ami esetenként komoly negatív hatásokat eredményezhet a fizetési mérlegben. Érdekes, további elemzéseket igénylő kérdés, hogy a kialakuló modell a makrogazdasági hatások és a külső egyensúly szempontjából milyen új, tartós sajátosságokat hoz magával.

3.2. Jelentős mikrogazdasági hatásokat is vártunk, várunk a külföldi tőke fokozott szerepvállalásától. Ezek jelentős része valóban bekövetkezett. Empirikus tanulmányok sokasága mutatta be a külföldi irányítás alá került vagy az általuk létrehozott cégek, üzemek ugrásszerű fejlődését, a korszerű technika térnyerését, az új, piacképes termékek bevezetését, a nemzetközi munkamegosztásba való beilleszkedésünk tényeit. Sokkal kevesebb sikertörténet szól ugyanakkor azokról az átgyűrűző hatásokról, amelyek a nem külföldi vállalatok modernizációját segítették elő. Az empirikus irodalom ez ideig nem tudott egyértelmű bizonyítékokat felmutatni arra nézve, hogy a külföldi tulajdonú szektorból mérhető pozitív hatások érték volna a magyar cégeket. Ez egyaránt jelentheti azt, hogy nincsenek ilyenek, meg azt is, hogy a vizsgálati módszerek, mindenképp előtte pedig maga a vizsgált vállalathalmaz statisztikai elemzésre kevésbé alkalmas.

3.2.1. Az egyes esettanulmányok szintjén bőségesen találunk példákat mind pozitív, mind negatív hatásokra. A pozitív hatások leginkább a külföldi cégekhez szállítóként csatlakozni képes magyar cégeket érintették. A negatív hatások közül kiemelkedik a felerősödött verseny, amely jellemzően inkább kiszorítja a magyar vállalkozókat piacokról, semmint hogy azok versenyképességének javulását eredményezné. A versenyképesség javítására tett erőfeszítések leginkább a méretbeli különbségek és az eltérő tőkeellátottság miatt hoznak kevés eredményt. Nem azonos a súlycsoport. A fejlődési modellre vonatkozó kérdés ezért úgy vetődik fel, hogy mi legyen a szerepük a magyar vállalkozóknak ebben a modellben. Be kell-e érniük a szállítói feladatkörrel, ahol versenyképességük sokkal alacsonyabb költségekkel tartható fenn, vagy javítható, mint a végtermékpiacokon?

3.3. A gondolatmenet ezen a ponton ismét visszakanyarodik a korai fejlődési példákhoz. A magyar iparosítás történetében a kormányok fejlesztési erőfeszítéseinek mindig kiemelt szerepük volt, éppen a kedvezőbb helyzetű, erősebb külföldi és osztrák cégekkel szemben. Nem állíthatjuk, hogy ez a politika nem ért el jelentős sikereket. Ellenkezőleg.

A mostani fejlődési modell azonban ettől eltér. Az állam kivonulása a gazdaságból és a versenytárs globális cégek betelepülése Magyarországra nagyon megnehezíti az aktív kormányzati fejlesztési- és iparpolitikát. Azt nem mondhatjuk, hogy a rendszerváltás kezdetén nem léteztek alternatív fejlődési lehetőségek, illetve hogy ezek minden szempontból a most járt modellnél gyengébbek lettek volna. A modellváltás viszont mára ellehetetlenült, tehát arra érdemes törekedni, hogy az adott modellfeltételek mellett optimalizáljunk. Ez ma a magyar tulajdonú cégek integrálását jelenti a nemzetközi gazdaságba. Mivel kezdetben ez csak beszállítói szinten képzelhető el, hát beszállítói szinten.

3.3.1. Teljesen egyértelmű, hogy a fejezetcímben szereplő EU-csatlakozás is ezt a hozzáállást igényli. Az EU által teljesen homályban hagyott „nemzeti versenyképesség megfelelő szintje”, ami a csatlakozás egyik követelménye, sokkal egyszerűbben érhető el beszállítói státusban, mint a végtermék piacokon. Tulajdonképpen ez is egyfajta döntési kérdés: akarunk-e csatlakozni? Ha igen, akkor az EU versenyképességi gumikövetelményét komolyan kell vennünk. Pontosítanunk kell a követelményeket, igyekezni kell megfelelni azoknak. Ellenkező esetben, ha az EU a kibővítés késleltetésére játszik, akkor ez egy nagyon alkalmas pont, ahol a felkészülés hiányosságai támadhatóak. A magyar vállalkozók helyzetéből ítélve a csatlakozással alapvető módosulások a piaci környezetben nem várhatóak. A versenytársak java része itt van a magyar piacon, a termékek és szolgáltatások szabad áramlása alig fog változást hozni (egy-egy speciális területet leszámítva).

3.4. Az EU-kibővítés, gazdasági szempontból, leginkább a térségünkkel intenzív kapcsolatban álló tagállamoknak érdekük. Az érdekeltség alapja már nem ugyanaz a motiváció, ami a kezdeti befektetéseket hozta, a piacszerzés vagy az olcsó privatizációs kapacitásbővítés. Változni, gyengülni fog a külföldiek számára fenntartott speciális befektetés-ösztönző eszköztár is. A vámszabad területi előnyök megszűnnek, az adókedvezmények egy része szintén. Az általános célú, versenyeztető beruházásösztönzés eszközei továbbra is a nagyberuházóknak, így elsősorban a külföldi tulajdonú cégeknek fognak kedvezni. Mivel a közvetlen, pénzügyi jellegű támogatások rendszerét korlátozni kell, a befektetésösztönzés súlypontjának át kell helyeződnie a gazdálkodói környezet már említett területeire, az ország versenyképességét általánosságban fejlesztő lépésekre.

3.4.1. Az említett területek támogatásába jelentős mennyiségű uniós pénzt is be lehet vonni. Az infrastruktúra fejlesztése kiemelten fontos terület a jelenlegi uniós támogatási politikában. Az oktatás és az egészségügy felkarolására szintén vannak speciális alapok. Ezeket mind mozgósítani lehet, kiegészítve megfelelő magyar hozzájárulással. A magyar gazdálkodók fejlesztésére elsősorban a kisvállalkozásokat támogató források vehetők igénybe. Az EU-csatlakozással megnyíló pénzügyi források tehát jelentősen megnövelik majd a közvetve befektetésösztönző hatással is járó eszközök körét, nagyságát. A nagyobb fejlesztési projektek kivitelezésében pedig nyilvánvalóan a hazánkban letelepült külföldi cégeknek is jelentős szerep juthat.

3.4.2. A befektetések céljai, ösztönzői között kiemelt szerepet fog kapni a magyarországi konjunktúra. A várhatóan nagy, részben az EU által finanszírozandó beruházási projektek tartós gazdasági növekedést tarthatnak fenn Magyarországon. A magyar konjunktúra üzleti előnyeiben, a megnövekvő kereslet kielégítésében a külföldi tulajdonú cégek is részesülnek. Magyarország gyors fejlődése vélhetőleg ösztönzően fog hatni a Magyarországról kiinduló termékexportra és tőke kivitelre is.

3.5. Fontos kérdés, és a versenyképességet jelentősen befolyásolja, a bérek alakulása. A munkaerő mindig is jelentős szerepet játszott a tőkevonzásban. A bérek problémája a küszöbön álló uniós csatlakozás szempontjából kiemelten fontos. Emelkedésük lehet a munkaerő nyugati migrációját korlátozó legfontosabb tényező. Bár mi magyarok az EU-ba irányuló migráció ugrásszerű növekedésétől egyáltalán nem tartunk, a mi szempontunkból talán éppen a fordított irányú áramlás, tehát az unióban jelenleg munkát vállaló magyarok hazatérése miatt lehet ez fontos. Továbbra is kérdéses mindazonáltal, hogy lesz-e, illetve milyen mértékű kiegyenlítődség fog végbemenni. Az EU-tagországok között, sőt az egyes országokon belül is megfigyelhető jelentős bérkülönbségek, illetve migrációs korlátok arra engednek következtetni, hogy a magyar bérszínvonalnak nem kell már rövid távon is elérnie az EU átlagát. A gazdaság teljesítőképességének javulásával többé-kevésbé párhuzamosan lehet a reálbéreket is növelni. Perdöntő ebben a kérdésben a teljesítőképesség, a jövedelemteremtés színvonala, a versenyképesség fenntartása lesz. Ehhez a külföldi tulajdonú cégek sokoldalúan hozzá tudnak járulni. A várható nagyszabású infrastruktúra-fejlesztések is javítják a gazdasági teljesítőképességet. A bérek, jövedelmek oldalán a feszültséget már eddig is főleg a közalkalmazotti bérezés jelentette, de ez nem tartozik közvetlenül tárgyunkhoz.

3.6. A reálbérek kérdéséhez kapcsolódik az árak, az árszínvonal alakulása is. Ebből a szempontból is hasonló lehet a helyzet. A kiegyenlítődség folyamata nem fog jelentősen gyorsulni. Az a néhány jelenleg is támogatott ár, melyek támogatása megszűnik, egyszeri, korlátozott mértékű árszínvonal-emelkedést okozhat. Ha ezt bérkiáramlás kompenzálja, az komolyan felerősítheti az inflációs nyomást. Egyébként ez a lépés az ár-szerkezetben okoz elsősorban változást. Nyilvánvaló, hogy kompenzáció nélkül ez a reáljövedelmeket csökkentő tényező lesz, ami legalább is rövid távon ellene hat a kiegyenlítődségnek.

3.7. Az uniós csatlakozás érdekeltségi viszonyai a külföldi tulajdonú cégekre építő gazdaságfejlődési modellt tehát erősítik, elmélyítik. A csatlakozás versenyképességi feltételeinek a magyar gazdaság meg tud felelni, hiszen beépültsége az unió gazdasági rendszerébe már ma is meghatározó jelentőségű. A még hátralévő harmonizációs lépések általában nem változtatják meg a mostani piaci viszonyokat. Az elérhetővé váló fejlesztési források ugyanakkor megteremthetik az anyagi alapokat a versenyképesség hosszú távú fenntartásához, javításához. A kormányzati aktivitásnak pontosan erre, a háttér, a keretek fejlesztésére kell irányulnia.

3.8. A nemzeti tőke előnyökhöz juttatása, kiemelt kezelése a versenysemlegesség elvének sérelme nélkül nem képzelhető el. Nyílt formában ez a gyakorlat nem csupán a most követett modell logikájának mond ellent, de hatályos jogszabályoknak, nemzetközi szerződéseknek is, köztük az EU előírásainak. A modell logikájából fakad, hogy az inkább az együttműködési formák fejlesztését, a duális gazdasági szerkezet összenövésével, együttműködéssel történő oldását igényli. A két oldalt tudatosan szembe állító, egyiket a másikkal szemben támogató lépések a duális szerkezetet konzerválják, akár melyik fél is a kedvezményezett.

3.9. Összefoglalásként megállapítható tehát, hogy a gazdasági átmenet folyamata – benne a csökkenő állami szerepvállalással és a növekvő külföldi üzleti befolyással –, illetve a közelebbi EU-csatlakozás két fontos lépcsője a jelenlegi magyar fejlődési modellnek. Ez a modell esélyt biztosít arra, hogy a magyar gazdaság és társadalom jelentős részben felszámolja a ma is még súlyosan jelenlévő fejlődési elmaradottságot, hiányosságokat. Az ország forrásait meghaladó mértékű fejlesztésekre az uniós alapok felhasználásával és a külföldi tulajdonú cégek közreműködésével lesz lehetőség. A folyamat mint üzleti lehetőség és mint versenyképességet javító lépések sorozata egyaránt hasznára válik magyar és külföldi cégeknek, a magyar lakosságnak és társadalomnak.

4. Összefoglaló tézisek

1. A magyar gazdaság és társadalom 1989 utáni fejlődése modellértékű változásokat hozott, amelyek nem csak a megelőző 40-45 évhez képest nagy horderejűek, de történelmi trendeket, modellelemeket is érintettek.
2. A piacgazdasági keretek helyreállítása mellett az egyik új elem az állam közvetlen gazdasági szerepvállalásának háttérbe szorítása. A másik a globális világ gazdaságba történő integrálódás. Ennek a folyamatnak a legfőbb hordozói a külföldi tulajdonú cégek, amelyek korábban soha nem látott mértékben foglaltak el pozíciókat a magyar gazdaságban.
3. A külföldi cégek által integrált fejlődési modell mellett elképzelhető volt egy nemzeti tőkére épített modell is. Ez a fejlődési irány háttérbe szorult, és ma már a kialakuló fejlődési pálya törése nélkül a modell érdemi változtatása elképzelhetetlen.
4. A jelenlegi fejlődési modell sok tekintetben előnyös, de főként a külgazdasági stabilitás tekintetében jár fokozott kockázatokkal.
5. Ebben a modellben a magyar gazdálkodók általában inkább csak beszállítói szinten tudnak kapcsolódni a fő hajtóerőt képviselő külföldi cégekhez, de ezeken keresztül képesek kapcsolódni a világpiachoz. Önmagukra hagyatkozva erre viszonylag kevés esélyük van. A külföldi cégekhez nem kapcsolódó, azokkal versenyben álló magyar cégek számára a modell egyelőre komoly versenyhátrányokat jelent.
6. Az intenzív külgazdasági kapcsolatokra épülő modell nagyjából összhangban van a Magyarország által is aláírt nemzetközi szerződésekkel, és az Európai Unió kibővíté-

si folyamatában megfogalmazott feltételekkel. A gazdaság erős EU-kapcsolódása önmagában is jelentős ösztönzője a kibővítésnek.

7. A gazdaságpolitikának ebben a helyzetben a növekedési modell hosszú távú megalapozására kell irányulnia. Ennek keretében az oktatás és egészségügy, az infrastrukturális rendszerek fejlesztése és a magyar vállalatok kapcsolódási képességének javítása áll az első helyen.
8. A fenti gazdaságpolitikai célok eléréséhez a csatlakozás után komoly uniós erőforrások vehetők igénybe.

* * * * *